
<https://doi.org/10.31392/VAN-2025.51-52.12>
УДК 329(477)«1988/1991»

УТВОРЕННЯ І ДІЯЛЬНІСТЬ КИЇВСЬКОГО ОБЛАСНОГО ОСЕРЕДКУ НАРОДНОГО РУХУ В РОКИ ПЕРЕБУДОВИ

Бойко Олександр Дмитрович

доктор політичних наук, професор,
професор кафедри історії України,
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
e-mail: adb1958@ukr.net
<https://orcid.org/0009-0000-4697-8555>

Пішта Андрій Ярославович

аспірант кафедри історії України,
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
e-mail: andriy.pishta@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-2112-4155>

***Анотація.** У статті досліджується процес виникнення та діяльності громадсько-політичної організації національно-демократичного спрямування – Народного Руху України, аналізується його діяльність в умовах трансформації українського суспільства, пов'язаного з перебудовою та розбудовою незалежної Української держави. Особлива увага звертається на роботу крайової організації НРУ Київської області. **Метою статті** є визначення та аналіз характерних рис та особливостей процесів утворення та діяльності Київського обласного осередку Народного Руху України, дослідження взаємодії місцевого обласного осередку з міським осередком. **Методи дослідження** базуються на принципах об'єктивності, історизму, всебічності, системності. Використовуються також ретроспективний, порівняльно-історичний, аналітичний, загальнонауковий методи. **Висновки.** Виникнення та розгортання діяльності Київського обласного осередку Народного Руху України відбувалося на фоні загострення політичної ситуації та активізації націонал-демократичних сил в УРСР. Оскільки у добу перебудови рухівські структури виникли та сформувалися на базі неформальних організацій, у першу чергу «Товариства української мови», «Меморіалу» та «Зеленого світу», вони у більшості випадків на стартовому етапі успадкували і характерні риси неформалів: стихійний процес формування; розбудова організаційних структур «знизу» під впливом народної ініціативи; об'єднання громадян на основі спільних інтересів та особистих стосунків; відсутність на початковому етапі чіткої регламентації діяльності; обрання, а не призначення лідера на основі визнання його авторитету та компетентності; консолідація на основі демократичних засад; значний ступінь самостійності та незалежності від державних та політичних структур. Втім, з часом під впливом поглиблення перебудовчих процесів, наростання суспільних протиріч, дії радикальних неформалів (Український культурологічний клуб, УГС, УДС та ін.) посилюються консолідація опозиційних сил, виникає загальноукраїнська організація Народний Рух України, починається її регіональне поширення та ствердження, чіткіше постає організаційна структура та радикалізуються ідеологія. Усі ці процеси поетапно були притаманні виникненню та діяльності структур НРУ на Київщині. Особливістю формування та діяльності обласного осередку НРУ на Київщині було те, що оскільки регіон географічно знаходився у безпосередній близькості до*

столиці, то розмежування функцій центральних і регіональних структур відбувалося повільніше ніж у інших частинах України.

Ключові слова: гласність, демократизація, неформальні організації, Народний Рух України, Київська регіональна організація, координаційна рада, суспільно-політичні процеси, мітинг, структура, програма, агітація.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження суспільно-політичних процесів в Україні доби перебудови (1985 – 1991 рр.) пояснюється цілим комплексом факторів. По-перше, оскільки горбачовська перебудова була своєрідним варіантом системної суспільної модернізації навздогін, вивчення її змісту, логіки та наслідків представляє собою значний науковий інтерес у теоретичному аспекті, як спосіб збагачення досвіду спроб самовдосконалення людської цивілізації. По-друге, ретельне вивчення уроків практичного керівництва масштабними модернізаційними процесами у суспільстві доби перебудови дасть можливість врахувати цей досвід у сучасній практиці державотворчого процесу. По-третє, значна частина суспільних явищ, процесів та політичних суб'єктів доби перебудови нині не зникла з історичної сцени, і тому ретельне вивчення витоків, першооснов та специфіки цих факторів суспільного життя, врахування та використання набутої в ході дослідження інформації є не лише важливою умовою та складовою частиною сучасного процесу розбудови держави в Україні, а й своєрідним підґрунтям політичного прогнозування. По-четверте, недостатні вивчення та аналіз питань динаміки та специфіки соціально-політичних процесів на регіональному рівні не дають змоги створити цілісну картину суспільного розвитку України в 1985 – 1991 рр. Тематика діяльності регіональних осередків Народного Руху України є малодослідженою. Тому досить цікаво проаналізувати процеси утворення та діяльності Київського обласного осередку Народного Руху України. Також важливо порівняти суспільно-політичні процеси, які відбувалися в м. Київ та безпосередньо на Київщині в той період.

Метою статті є визначення та аналіз характерних рис та особливостей процесів утворення та діяльності Київського обласного осередку Народного Руху України, дослідження взаємодії місцевого обласного осередку з міським осередком.

Історіографічний та джерельний огляд. Актуальність вивчення історії здобуття Україною незалежності не викликає сумнівів. Ретельне вивчення механізму, специфіки та наслідків трансформаційних процесів доби перебудови та ролі і місця в них українського фактору набуває особливої актуальності й неабиякої ваги та значення. Дослідження Ю. Алексеєва, С. Кульчицького, А. Слюсаренка [Алексеєв, Кульчицький, Слюсаренко, 2000], В. Барана [Баран, 2003], О. Бойка [Бойко, 2001, 2002, 2021], В. Даниленка [Даниленко, 2018], В. Литвина [Литвин, 1994], А. Русначенка [Русначенко, 1995] та ін. стали першими у вітчизняній історіографії спробами різноаспектно висвітлити та осмислити цей важливий, але недостатньо вивчений період в історії нашої держави. У цьому контексті особливе місце належить дослідженню історії Народного Руху України. Висвітлення окремих аспектів пов'язаних з процесом утворення та діяльністю народного НРУ знайшли своє відображення у історичних працях О. Гараня [Гарань, 1993], Г. Гончарука [Гончарук, 1997], А. Камінського [Камінський, 1990], Н. Кіндрачука [Кіндрачук, 2013] та ін. Разом з тим, вивчення історії виникнення та діяльності регіональних

осередків Народного Руху України є малодослідженою проблемою у сучасній українській історичній науці. Цій важливій темі приділяли увагу С. Кульчицький, який досліджував цю проблему на Волині [Кульчицький, 2009], Б. Філатов – на Сумщині [Філатов, 2020]. На жаль проблема утворення та діяльності Київського обласного осередку Руху так і залишилась вивченою фрагментарно. Для підготовки статті були використані фонди Центрального державного архіву громадських об'єднань України та Державного архіву Київської області, періодичної преси, опубліковані документи, історіографічні джерела.

Виклад основного матеріалу. Суспільно-політичні процеси у СРСР доби перебудови відрізнялась особливою інтенсивністю та динамікою. Зокрема, вже у жовтні 1988 р. – фактично протягом трьох тижнів – з 1 по 23 жовтня відбулись установчі конференції Естонського народного руху та Латиського та Литовського народних фронтів. Цей потужний політичний залп надав значної динаміки розвитку суспільних подій в СРСР в цілому та в Україні зокрема. Саме у жовтні на екологічному семінарі, що проходив у Спілці письменників України (СПУ) у виступі письменника Ф. Бурлачука прозвучала пропозиція створити Народний фронт України. Вона була підтримана С. Плачиндою, втім, ніяких рішень прийнято не було [ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 32, спр. 2658, арк. 20]. 30 жовтня за ініціативою безпартійних письменників П. Мовчана та В. Терена у конференц-залі було скликано неформальні збори, у яких взяло участь 150 чоловік, членів СПУ та працівників Інституту літератури. Обговорювалося питання про формування ініціативної групи для створення Народного фронту за перебудову [Камінський, 1990, с. 138]. 1 листопада 1988 р. на звітно-виборчих партійних зборах Київської організації СПУ майбутні лідери Руху змушені були маневрувати: ідея формування Народного фронту, очевидно, з тактичних міркувань, не була підтримана, разом з тим, було прийнято рішення про створення «Ініціативної групи Спілки письменників сприяння перебудові» [ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 32, спр. 2658, арк. 20]. По суті це не було кроком назад, оскільки безпосереднім завданням новоутвореної групи стало "об'єднання в одну організацію всіх перебудовчих сил у республіці, консолідація цих сил" [Гарань, 1993, с.20]. Між тим події розгорталися досить динамічно. Вже 13 листопада на багатотисячному екологічному мітингу у Києві (до речі першому санкціонованому місцевою владою) поети Д. Павличко та Л. Тараненко під бурхливі оплески присутніх висунули ідею створення Народного Руху [Чемерис, 1994, с.146]. Наприкінці листопада біля приміщення СПУ відбувся ще один мітинг за участю неформальних організацій, у рішеннях якого рекомендувалося Спілці письменників сформувати Народний фронт України [ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 32, спр. 2658, арк. 20]. Народна підтримка радикалізує позицію прихильників створення Народного Руху – у резолюції пленуму правління Спілки письменників України, що відбувся наприкінці листопада, зазначається: «доручити ініціативній групі СПУ сприяння перебудові ... розробити проект програми Народного руху України за перебудову; уповноважити обласні письменницькі організації брати активну участь у роботі місцевих ініціативних груп» [Гарань, 1993, с. 21]. Тобто ідея із теоретичної сфери обговорення поступово почала переходити у практичну площину – було дано сигнал для створення програмних документів та розбудови організаційних структур на місцях.

Протягом грудня 1988 р. та січня 1989 р. над проектом програми та відозвою до українського народу спільно працювали ініціативна група СПУ, а також аналогічна група Інституту літератури АН УРСР на чолі з В. Брюховецьким. 30 січня 1989 р. проекти цих документів майже одногосно схвалені на загальних зборах Інституту літератури АН УРСР [ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 32, спр. 2658, арк. 20]. Наступного дня у Будинку кіно відбулися загальні збори Київської письменницької організації, на якій були присутніми трохи менше половини її членів, оскільки у ідеї Руху серед членів СПУ були не лише палкі прихильники, а й такі ж палкі противники. В цілому схвалюючи проект програми Народного руху України за перебудову та текст відозви до народу, В. Брюховецький, П. Мовчан, С. Плачинда, Д. Павличко, Ю. Щербак, В. Яворівський та інші разом тим висловили низку слухних міркувань та критичних зауважень. Попри всі критичні коментарі збори одногосно прийняли обговорювані документи за основу. І після доопрацювання 16 лютого 1989 р. вони були опубліковані у газеті «Літературна Україна». Основний мотив, яким керувалися партійні функціонери даючи дозвіл на цю публікацію полягав у тому що «...виникла політична необхідність з метою викриття намірів ініціаторів створення НДУ опублікувати проект програми руху» [ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 32, спр. 2658, арк. 20].

Процес обговорення проекту його програми, що розгорнувся з лютого 1989 р., органічно перейшов у розбудову структур НРУ на місцях. Важливим кроком на цьому шляху стало створення 18 березня 1989 р. на нараді представників ініціативних груп Руху Києва та Київської області Координаційної ради на чолі з М. Поповичем. Під керівництвом цієї Ради працювало дві комісії, одна з яких відпрацьовувала проект Статуту, інша — розробляла схему організаційної структури НРУ. В основі організаційної моделі Руху лежала ідея структурної розбудови знизу. Спочатку у трудових колективах в установах, на підприємствах, у колгоспах створюються ініціативні групи. В межах міста і району з представників цих груп створюються координаційні ради. З представників рад міст та районів — координаційні ради областей. За таким же принципом мала бути сформована і республіканська Рада [ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 32, спр. 2658, арк. 125; ф. 1, оп. 32, спр. 2556, арк. 69, 70].

Першою ластівкою у процесі організаційної розбудови рухівських структур стала поява Тернопільської крайової організації Руху, установча конференція якої відбулася вже 24 березня 1989 р. Отже, патріотичний заклик столиці було підтримано у провінції. Це не на жарт стривожило партійні структури. Саме тому у цей час члени Координаційної ради — І. Драч, В. Брюховецький, М. Попович, В. Дончик та інші — неодноразово запрошувалися на багатогодинні розмови до Київського міськкому партії та ЦК КПУ, де їх постійно попереджали «про недопустимість подальшої організаційної роботи по створенню альтернативної партійної структури політичної організації» і «що подібна діяльність несумісна з перебуванням у партії» [Гончарук, 1997, с. 33-34]. Проте, ідея вже оволоділа масами, а машина організаційної розбудови набрала обертів і зупинити її вже було практично неможливо.

1 липня 1989 р. у Києві відбулася установча конференція Київської регіональної організації НРУ, яка мала на меті не лише засвідчити, що в області створені певні рухівські структури, а й надати потужного імпульсу процесові

організаційної консолідації національно-демократичних сил у масштабах усієї України. У конференції брали участь близько 700 осіб, в тому числі майже 450 з ухвальним голосом [ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 32, спр. 2642, арк. 141]. Більшість присутніх – це представники наукової та творчої інтелігенції, студенти. До президії конференції було обрано весь склад Координаційної Ради Руху, зокрема, В. Брюховецького, І. Драча, Д. Павличка, М. Поповича та ін. Дискусія, яка тривала протягом дев'яти годин, показала, за оцінкою Л. Кравчука, що "за період з лютого 1989 р. відбулася значна еволюція вправо" [ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 32, спр. 2658, арк. 91]. Про зростаючу радикальність Руху свідчили виступи В. Яворівського, С. Конєва, Д. Поїзда, П. Кислого, Є. Сверстюка, В. Чорновола, у яких прозвучала гостра критика КПУ та її лідерів, КППС протиставлялася Рухові, висувалась ідея створення в СРСР багатопартійної системи. Велике враження на присутніх справив виступ представника «Саюдіса», у якому прозвучали заклики до відокремлення України від СРСР під жовто-блакитними прапорами, «за нашу і вашу волю». Ці гасла зал і президія зустріли оваціями, стоячи. Про зростаючу радикалізацію свідчило й те, що до Координаційної ради НРУ з 78 її членів обрано 13 від УГС [ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 32, спр. 2642, арк. 142].

Реагуючи на появу політичних опонентів перший секретар ЦК КПУ В. Щербицький вже 7 липня 1989 р. доповів у Москву центральним партійним органам про активізацію діяльності ініціативних груп щодо створення «Народного Руху України за перебудову». У листі В. Щербицького йшлося про те, що за підсумками Установчої конференції Київської регіональної організації Народного руху України були прийняті рішення про ініціативи та прагнення долучення до Руху «відверто екстремістського угруповання – Української Гельсінської спілки (УГС)», також наголошувалося, що лідери організації прагнуть «створити структуру альтернативну КППС з сепаратистською метою», також лідери організації «закликали, на думку, В. Щербицького, до національної ізоляції республіки» [Провісники свободи, державності і демократії..., 2009, с. 6]. Ідеологічний відділ ЦК КПУ намагався чинити тиск на ініціаторів створення Київського регіонального осередку, так, зокрема, вже 11 серпня 1989 р. голова Координації ради Київського регіональної організації Народного Руху України В. Яворівський був викликаний на бесіду в ідеологічний відділ ЦК КПУ, де його переконували «перенести та змістити проведення з'їзду на пізніший строк», але він відмовив, стверджуючи що цей з'їзд стане «історичним етапним моментом» у житті України [Провісники свободи, державності і демократії..., 2009, с. 6-7].

Після проведення установчої конференції у Києві, на якій було проголошено, що невдовзі відбудеться республіканський з'їзд НРУ, консолідація національно-демократичних сил на рухівській платформі у регіонах пішла значно швидшими темпами. Л. Кравчук стверджує, що саме цей представницький форум став поворотним моментом у процесі організаційної розбудови Руху: «Деякий час ходив проєкт документу під назвою "Принципи Народного Руху України за перебудову", програмні принципи. Тобто були різні точки зору. А вже після київської регіональної конференції поставлене було питання про прийняття і програми, й статуту» [З'їзд НРУ: до і після..., 1985, с. 6].

Надзвичайно цікавим є питання про мотиви, що стали спонукальними для тих, хто поповнював у цей час лави Руху. Соціологічні дослідження переконливо

свідчать про абсолютну перевагу суспільно-політичних та національних факторів над особистими. Зокрема, 84% опитаних включилися у діяльність Руху тому, що були стурбовані долею країни, республіки, 78% вважали, що у такий спосіб будуть сприяти збереженню національної самобутності України, 62,4% – були невдоволені діяльністю партійних, радянських, громадських організацій. Третя частина респондентів стала членами Руху, намагаючись активніше брати участь у перебудові. І лише одиниці примкнули до НРУ, заради самоствердження чи тому, що їх загітували друзі [ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 32, спр. 2658, арк. 199-200]. Отже, рухівці першої хвилі у своїй абсолютній більшості були активними, патріотично налаштованими громадянами України, які бажали докорінних суспільних змін.

Такі суспільні настрої надали потужного імпульсу процесу активного формування районних рухівських осередків Київської області. Головним принципом розбудови організаційної структури Руху був принцип «знизу – догори». Тобто, коли «знизу» проявляється ініціатива та формується осередок з мінімум трьох громадян за добровільною згодою. Ці осередки могли створюватися за місцем праці, навчання чи інших обставинах. У межах певної місцевості осередки могли об'єднуватися і утворювати територіальні, сільські, районні, міські міськрайонні осередки [ЦДАГОУ, ф. 270, оп. 1, спр. 5, арк. 23].

На січень 1990 р. в межах Київського обласного осередку Народного руху України діяли вже 22 районні організації НРУ [Коваленко, 2014, с. 7]. До них ми можемо віднести осередки, які діяли в м. Біла Церква, Ірпінь, місцеві організації Руху в Бариському, Богуславському, Бориспільському, Бородянському, Броварському, Васильківському, Володарському, Вишгородському, Іванківському, Києво-Святошинському, Макарівському, Миронівському, Обухівському, Переяслав-Хмельницькому, Поліському, Таращанському, Фастівському, Яготинському районах. Кількість членів новоствореної політичної сили на цей час налічувала вже 1200 осіб [Державний архів Київської області, ф. П-5, оп. 117, спр. 978, арк. 1].

Помітна активізація діяльності місцевих рухівських осередків прослідковується вже з 9 лютого 1990 р., коли статут НРУ було офіційно зареєстровано Постановою Ради Міністрів УРСР. Ця подія стимулювала процес організації крайових місцевих осередків.

Базовим центром крайової організації НРУ Київщини стало місто Біла Церква. Кількість учасників в регіональному осередку складала близько 1000-1200 осіб прихильників. Ядром складалося з 50-70 найактивніших учасників. Міська організація налічувала 600 осіб [Державний архів Київської області, ф. П-5, оп. 117, спр. 978, арк. 2]. Досить сильні та активні осередки Руху на Київщині були у Броварах, Глевасі, Вишгороді, Ірпені, Макарівці, Обухові, Українці Переяславі-Хмельницькому, Фастові [Державний архів Київської області, ф. П-5, оп. 117, спр. 978, арк. 5, 9, 10, 11].

Певну уяву про активність та радикальність рухівських структур на Київщині дає приклад Броварського осередку Народного Руху, за ініціативи якого 9 червня 1990 р. було проведено мітинг з такими політичними вимогами: створення опозиційної Ради у Верховній Раді; заборона на діяльність партійних структур на підприємствах, КДБ, у війську; необхідність звіту місцевої влади про екологічну ситуацію в місті; надання особливого статусу Броварському району у зв'язку з Чорнобильською катастрофою; відшкодування збитків завданих Чорнобильською

катастрофою; відкликання депутата Верховної Ради СРСР як такого, що не відстоює інтереси виборців; проходження військової служби у межах республіки; засудження закону про мови в СРСР [Під синьо-жовтими прапорами. Вісник Броварщини, 1990, с. 2-3]. Як бачимо, перелік вимог різнорівневий: від місцевих проблем – до республіканських, а від них до загальносоюзних, крім того змістовно він охоплює надзвичайно широкий спектр болючих питань: від екологічних та культурних – до політичних.

Аналіз джерел дозволяє виокремити такі характерні риси процесу створення та розбудови осередків НРУ на Київщині:

1. Різний час виникнення. Створення місцевих осередків НРУ у Київській області пройшло у кілька етапів: перший розгорнувся з лютого 1989 р. у процесі обговорення проєкту програми Руху, зокрема, саме у той час 12 березня 1989 р. було засновано одну з перших організацій НРУ в області – Обухівську [Державний архів Київської області, ф. П-5, оп.117, спр. 978, арк. 11]; другий етап стартував з липня 1989 р. після проведення установчої конференції Київської регіональної організації НРУ; третій етап бере свій початок лютого 1990 р., коли статут НРУ було офіційно зареєстровано Постановою Ради Міністрів УРСР.

2. Розбудова регіональних та локальних структур. Намагаючись поширити свій вплив не лише політично, а й географічно, керівництво НРУ у Київській області робило спроби, зміцнившись у містах регіону, активно розбудовувати свої організаційні структури і на периферії. Зокрема, у Києво-Святошинському районі місцевий осередок Народного Руху України мав первинні локальні осередки, які розташовувалися в м. Боярка, с. Дмитрівка, Забір'я, Гатне, Чабани. У Бородянському районі існували філії у Бородянці, Клавдієво, Тетереві, Немішаєво [Державний архів Київської області, ф. П-5, оп.117, спр. 978, арк. 9]. Розбудовувалися рухівські осередки і у межах населених пунктів. Так у Білій Церкві почали організовувати структури НРУ не лише на рівні міста, а й окремих підприємств – на заводі «Сільмаш», «Білоцерковщина» були створені перші філії Руху, а кількість прихильників Народного Руху вже становила 50 осіб [Державний архів Київської області, ф. П-5, оп.117, спр. 978, арк. 2].

3. Чисельність. Осередки НРУ Київщини мали різну кількість учасників: якщо міська організація Білої Церкви налічувала 600 осіб, Києво-Святошинського району – 180-200, Броварів – 120, то Ірпеня – 60, Переяслав-Хмельницького 40-50, Яготина близько 30, у Васильківському районі 15-20, а у Іванківському районі кількість прихильників організації становила лише 7 осіб [Державний архів Київської області, ф. П-5, оп.117, спр. 978, арк. 2, 5, 9, 10, 11, 17].

4. Представництво у структурах влади. Надзвичайно важливим фактором політичного впливу місцевих осередків НРУ було представництво їх учасників у державних органах. Зокрема, головою Народного Руху міста Києва та області став народний депутат С. Головатий, керівник осередку НРУ у Білій Церкві І. Ольховський був депутатом обласної Ради народних депутатів, 6 членів Таращанської районної організації НРУ – депутати міської та районних Рад народних депутатів [Державний архів Київської області, ф. П-5, оп.117, спр. 978, арк. 5, 17].

5. Співпраця з неформальними організаціями. Особливістю діяльності

Броварського осередку Народного Руху була активна взаємодія з товариством української мови імені Т.Г. Шевченка. Яскравим свідченням цього є проведення спільних засідань в районному Будинку культури. Свою активність учасники Народного руху у Вишгородському районі теж цілком пов'язували з діяльністю неформальних організацій, так, зокрема на всіх заходах члени НРУ виступали спільно з учасниками товариства української мови імені Т.Г. Шевченка [Державний архів Київської області, ф. П-5, оп.117, спр. 978, арк. 5, 9].

6. Різні форми роботи. Основними формами діяльності місцевих осередків НРУ Київської області були: організація мітингів, страйків, голодувань, проведення агітаційних заходів та індивідуальних бесід, поширення листівок [Державний архів Київської області, ф. П-5, оп. 117, спр. 978, арк. 10]. Отже, амплітуда форм і методів у діяльності рухівських осередків коливалась досить широко – від поміркованих до радикальних дій: підтримка ідеї відновлення української національної культури (проведення Шевченківських днів, концертів фольклорних ансамблів, українських вечорниць) (Києво-Святошинський, Вишгородський райони); відзначення національних урочистих свят (День Соборності України) (Яготин); сприяння розвитку Української автокефальної церкви, створення місцевої общини УАПЦ в м. Вишневе (Києво-Святошинський район); виїзд на "ланцюг єдності" у Житомирську область (Обухів, Українка); встановлення пам'ятного знаку жертвам Голодомору 1932 – 1933 рр. (Обухів, Українка); зрив призову до лав радянської армії (Переяслав-Хмельницький); поширення листівок проти підписання нового Союзного договору (Таращанський район); заклик провести Всеукраїнський екологічний похід за маршрутом: Нетішин (Хмельницька АЕС–Славута–Шепетівка–Новоград–Волинський–Коростень–Овруч–Народичі–Поліське–Іванків–Вишгород–Київ (Бровари) та ін. [Державний архів Київської області, ф. П-5, оп.117, спр. 978, арк. 9, 10,11, 17].

7. Формування рухівських структур та їх організаційне оформлення. Місцеві осередки НРУ для покращення своєї роботи намагалися створити чітку управлінську структуру. Так, у Білоцерківському міському осередку основу організаційного управління входили колегиї як головні підрозділи, які регулювали діяльність осередків у різних напрямках. До них належали: інформаційна, економічна соціально-правова, політична. В Обухівському осередку функціонувало 5 комісій - правоохоронна, екологічна, культосвітня і гласності, економічна та політична, у Броварському осередку діяли заступники очільника осередку з соціально-економічних, екологічних питань, організаційних, соціологічних питань та з питань роботи з молоддю та депутатами [Державний архів Київської області, ф. П-5, оп.117, спр. 978, арк. 2, 11]. Поступово сформувалося лідерське ядро організації. Станом на березень 1991 р. до складу керівних органів Київської регіональної організації НРУ входили: А. Свиридюк, В. Вітюк, Л. Костюк, В. Стрілько, Б. Іченець, І. Ольховський, В. Волик, А. Павленко, В. Саюк, М. Лабунський, П. Колесник, С. Молодорич [Державний архів Київської області, ф. П-5, оп.117, спр. 978, арк. 1-18]. Характерно, що очільниками осередку НРУ були люди різних професій (медики, вчителі, робітники, кореспонденти, інженери, водії та ін.), соціальних груп (робітничий клас, інтелігенція) та політичних поглядів (від безпартійних, до колишніх членів КПРС). За часів перебування С. Головатого на

чолі Київського осередку Народного Руху України відбулося повноцінне організаційне оформлення організації. Було вперше введено облікові картки учасників, відбулася реєстрація районних та міськрайонних структур Руху. Почала створюватися матеріально-технічна база, було знайдено приміщення для організації [Сушко, Ольховський, 2011, с. 385]. Особливістю формування обласного осередку НРУ на Київщині було те, що оскільки регіон географічно знаходився у безпосередній близькості до столиці, а головне місто країни виступало у ролі провідного чинника та центру впливу на суспільно-політичне життя області, то розмежування функцій центральних і регіональних структур відбувалося повільніше ніж у інших частинах України.

8. Створення опозиційної преси. Однією з головних проблем рухівських структур була проблема комунікації між суспільством та новими силами. Інструментом донесення правди стала створена опозиційними силами преса – в першу чергу газети «Досвітні вогні», «За київським часом», «Вісник Броварщини» та ін. У цих виданнях висвітлювалися не лише «білі плями» історії національно-патріотичного життя, екологічні та соціальні проблеми (інформування про екологічну ситуацію, покращення житлових умов та оплати праці, скорочення персоналу різних адміністративних установ та ін.), а й гостро ставились питання політичного характеру [Ольховський І., 2006, с. 9; Сушко, Ольховський, 2011, с. 385; Шановний читачу! (1900), с. 1-2].

9. Окремі невдалі спроби створення організаційних структур. У Київській області були випадки коли намагання рухівських активістів, які спробували створити місцевий осередок наштовхувалися на недостатню ініціативність та відсутність підтримки місцевого населення. Яскравим прикладом стали намагання створити Тетіївський осередок Народного Руху України на Білоцерківщині. Не зважаючи на те, що ініціативною групою було зібрано два мітинги місцеві жителі через пасивність або навіть ворожість до НРУ не підтримали створення рухівського осередку [Державний архів Київської області, ф. П-5, оп.117, спр. 978, арк. 17].

Варто підкреслити, що процес формування та розгортання діяльності обласних рухівських структур у східних та південних регіонах України порівняно з західним мав свої особливості. По-перше він протікав повільніше. По-друге, у виступах на установчих конференціях, прийнятих деклараціях та практичній діяльності основний акцент робився не стільки на національних, скільки на соціальних, екологічних, культурних аспектах суспільного життя. По-третє, в організаційному плані обласні осередки Півдня та Сходу України були значно слабшими та порівняно мало чисельними [Бойко, 2001].

Висновки. Отже, виникнення та розгортання діяльності Київського обласного осередку Народного Руху України відбувалося на фоні загострення політичної ситуації та активізації націонал-демократичних сил в УРСР. Оскільки у добу перебудови рухівські структури виникли та сформувалися на базі неформальних організацій, у першу чергу «Товариства української мови», «Меморіалу» та «Зеленого світу», вони у більшості випадків на стартовому етапі успадкували і характерні риси неформалів: стихійний процес формування; розбудова організаційних структур «знизу» під впливом народної ініціативи; об'єднання громадян на основі спільних інтересів та особистих стосунків; відсутність на початковому етапі чіткої регламентації діяльності; обрання, а не призначення лідера

на основі визнання його авторитету та компетентності; консолідація на основі демократичних засад; значний ступінь самостійності та незалежності від державних та політичних структур. Втім, з часом під впливом поглиблення перебудовчих процесів, наростання суспільних протиріч, дії радикальних неформалів (Український культурологічний клуб, УГС, УДС та ін.) посилюються консолідація опозиційних сил, виникає загальноукраїнська організація Народний Рух України, починається її регіональне поширення та ствердження, чіткіше постає організаційна структура та радикалізуються ідеологія. Усі ці процеси поетапно були притаманні виникненню та діяльності структур НРУ на Київщині. Особливістю формування та діяльності обласного осередку НРУ на Київщині було те, що оскільки регіон географічно знаходився у безпосередній близькості до столиці, то розмежування функцій центральних і регіональних структур відбувалося повільніше ніж у інших частинах України.

Список використаних джерел та літератури

- Алексєєв, Ю. М., Кульчицький С. В., Слюсаренко А. Г., 2000. Україна на зламі історичних епох: Державотворчий процес 1985 – 1999 рр.: Навч. посіб. К.: ЕксОб.
- Баран, В. К., 2003. Україна: новітня історія (1945 – 1991 рр.) Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.
- Бойко, О., 2002. Д. Україна в 1985 – 1991 рр.: основні тенденції суспільно-політичного розвитку: монографія. Київ: ІПІЕНД.
- Бойко, О., 2001. Народний Рух України: від виникнення ідеї масової опозиційної організації до створення її програми. *Людина і політика*, 2.(14), 26-35.
- Бойко, О., 2021. 30 років незалежності України. Т. 1: До 18 серпня 1991 року. Харків: Фоліо.
- Гарань, О., 1993. Убити дракона. З історії Руху. та нових партій України. Київ: Либідь.
- Гончарук, Г., 1997. Народний Рух України. Історія. Одеса: Астропринт.
- Даниленко, В. М., 2018. Україна в 1985–1991 рр. остання глава радянської історії. — Київ: Інститут історії України НАН України.
- Державний архів Київської області.
- З'їзд НРУ: до і після: на запитання журналу «Україна» відповідає кандидат у члени Політбюро, секретар ЦК Компартії України Леонід Макарович Кравчук (1989, № 45). *Україна*, 6.
- Камінський, А., 1990. На перехідному етапі. «Гласність», «перебудова» і «демократизація». Мюнхен: Український Вільний Університет.
- Кіндрачук, Н., 2013. За Україну Незалежну (роль Народного Руху України в здобутті Незалежності України: 1989-1991 рр.). Івано-Франківськ: НАІР.
- Коваленко, Р., 2014. Народний Рух: становлення. Тільки факти... (за документами Державного архіву Київської області). *Архіви України*, 4-5, 204-213.
- Кульчицький, С., 2009. Народний рух України: Становлення Волинського регіональної організації. Луцьк: Твердиня.
- Литвин, В., 1994. Політична арена України: дійові особи та виконавці. Київ: Абрис.
- Ольховський, І., 2006. Боротьба за Незалежність України на Броварщині. Київ: Гарт.
- Під синьо-жовтими прапорами (1900, Липень). *Вісник Броварщини (Бровари)*, 2-3.
- Провісники свободи, державності і демократії: Документи і матеріали. 2009 Київ: Інститут історії України.
- Русначенко, А., 1995. Пробудження. Робітничий рух в Україні в 1989 -1993 рр. Київ: Вид. дім «КМ Academia».
- Сушко, Р. В., Ольховський, І. А., 2011. Києврух – епіцентр демократичних перетворень. Народний Рух України. Матеріали VIII Всеукраїнської наукової конференції. Одеса, с. 377-386.
- Філатов, Б. С., 2020. Суспільно-політичні процеси на Сумщині в роки перебудови (квітень 1985 – серпень 1991 рр.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Чернігів. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГОУ).
- Чемерис, В., 1994. Президент. Київ: СП «СВЕНАС».

Шановний читачу! (1900, Червень). *Вісник Броварщини (Бровари)*, 1-2.

References

- Aleksieiev Yu. M., Kulchytskyi S.V., V., Sliusarenko A. H., 2000. Ukraina na zlami istorychnykh epokh: Derzhavotvorchy protses 1985–1999 rr.: Navch. posib. – K.: EksOb. [in Ukrainian].
- Baran V.K., 2003. Ukraina: novitnia istoriia (1945-1991 rr.) - Lviv: Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakivycha NAN Ukrainy. [in Ukrainian].
- Boiko O., 2002. D. Ukraina v 1985-1991 rr.: osnovni tendentsii suspilno-politychnoho rozvytku: monohrafiia. Kyiv: IPIEND. [in Ukrainian].
- Boiko O., 2021. 30 rokiv nezalezhnosti Ukrainy. T. 1: Do 18 serpnia 1991 roku. Kharkiv: Folio. [in Ukrainian].
- Boiko, O., 2001. Narodnyi Rukh Ukrainy: vid vynyknennia idei masovoi opozytsiinoi orhanizatsii do stvorennia yii prohramy. Liudyna i polityka, 2.(14), 26-35. [in Ukrainian].
- Chemerys V, 1994. Prezydent. Kyiv: SP «SVENAS». [in Ukrainian].
- Danylenko V. M., 2018. Ukraina v 1985 – 1991 rr. ostannia hlava radianskoï istorii. — Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. [in Ukrainian].
- Derzhavnyi arkhiv Kyivskoi oblasti.
- Filatov B. S., 2020. Suspilno-politychni protsesy na Sumshchyni v roky perebudovy (kviten 1985 – serpen 1991 rr.): dys. ... kand. ist. nauk: 07.00.01. Chernihiv. [in Ukrainian].
- Haran O., 1993. Ubyty drakona. Z istorii Rukhu. ta novykh partii Ukrainy. Kyiv: Lybid. [in Ukrainian].
- Honcharuk H., 1997. Narodnyi Rukh Ukrainy. Istorii. Odesa: Astroprynt. [in Ukrainian].
- Kaminskyi, A., 1990. Na perekhidnomu etapi. «Hlasnist», «perebudova» i «demokratyzatsiia». Miunkhen: Ukrainskyi Vilnyi Universytet. [in Ukrainian].
- Kindrachuk, N., 2013. Za Ukrainu Nezalezhnu (rol Narodnoho Rukhu Ukrainy v zdobutti Nezalezhnosti Ukrainy:1989-1991 rr.). Ivano-Frankivsk: NAIR. [in Ukrainian].
- Kovalenko R., 2014. Narodnyi Rukh: stanovlennia. Tilky fakty... (za dokumentamy Derzhavnoho arkhivu Kyivskoi oblasti). Arkhivy Ukrainy, 4-5, 204-213. [in Ukrainian].
- Kulchytskyi, S., 2009. Narodnyi rukh Ukrainy: Stanovlennia Volynskoho rehionalnoi orhanizatsii. Lutsk: Tverdnyia. [in Ukrainian].
- Lytvyn, V., 1994. Politychna arena Ukrainy: diiovi osoby ta vykonavtsi. Kyiv: Abrys. [in Ukrainian].
- Olkhovskiy I., 2006. Borotba za Nezalezhnist Ukrainy na Brovarshchyni. Kyiv: Hart. [in Ukrainian].
- Pid syno-zhovtymy praporamy (1900, Lypen). *Visnyk Brovarshchyny (Brovary)*, 2-3. [in Ukrainian].
- Provisnyky svobody, derzhavnosti i demokratii: Dokumenty i materialy. 2009 Kyiv: Instytut istorii Ukrainy. [in Ukrainian].
- Rusnachenko, A., 1995. Probudzhennia. Robitnychi rukh v Ukraini v 1989 – 1993 rr. Kyiv: Vyd. dim «KM Academia». [in Ukrainian].
- Shanovnyi chytachu ! (1900, Cherven). *Visnyk Brovarshchyny (Brovary)*, 1-2. [in Ukrainian].
- Sushko R.V., Olkhovskiy I.A., 2011. Kyievrukhn – epitsentr demokratychnykh peretvoren. Narodnyi Rukh Ukrainy. Materialy VIII Vseukrainskoï naukovoï konferentsii. Odesa, s. 377-386. [in Ukrainian].
- Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan Ukrainy (TsDAHOU).
- Zizd NRU: do i pislia: na zapytannia zhurnalu “Ukraina” vidpovidaie kandydat u chleny Politbiuro, sekretar TsK Kompartii Ukrainy Leonid Makarovych Kravchuk (1989, № 45). *Ukraina*, 6. [in Ukrainian].

FORMATION AND ACTIVITIES OF THE KYIV REGIONAL CENTER OF THE PEOPLE'S MOVEMENT DURING THE PERESEBURY YEARS

Oleksandr Boyko

Professor of the Department of History of Ukraine,
Nizhyn State University named after Mykola Gogol, Nizhyn

Andriy Pishta

Postgraduate Student of the Department of History of Ukraine,
Nizhyn State University named after Mykola Gogol, Nizhyn

Abstract. The article examines the process of emergence and activity of the public-political organization of the national-democratic orientation – the People's Movement of Ukraine, analyzes its activity

in the conditions of transformation of Ukrainian society, associated with the restructuring and development of an independent Ukrainian state. Particular attention is paid to the work of the regional organizations of the People's Movement of Ukraine in the Kyiv region. The purpose of the article is to determine and analyze the characteristic features and peculiarities of the processes of formation and activity of the Kyiv regional center of the People's Movement of Ukraine, to study the interaction of the local regional center with the city center. The research methods are based on the principles of objectivity, historicism, comprehensiveness, and systematicity. Retrospective, comparative-historical, analytical, and general scientific methods are also used. Conclusions. The emergence and development of the activities of the Kyiv regional center of the People's Movement of Ukraine took place against the background of the aggravation of the political situation and the activation of national-democratic forces in the Ukrainian SSR. Since during the perestroika era, Rukh structures emerged and were formed on the basis of informal organizations, primarily the «Ukrainian Language Society», «Memorial» and «Green World», in most cases at the initial stage they also inherited the characteristic features of informals: a spontaneous process of formation; the development of organizational structures «from below» under the influence of popular initiative; the unification of citizens on the basis of common interests and personal relationships; the absence of clear regulation of activities at the initial stage; the election, not the appointment, of a leader based on recognition of his authority and competence; consolidation on the basis of democratic principles; a significant degree of autonomy and independence from state and political structures. However, over time, under the influence of deepening perestroika processes, the growth of social contradictions, the actions of radical informals (Ukrainian Cultural Club, UGS, UDS, etc.), the consolidation of opposition forces increases, the all-Ukrainian organization People's Movement of Ukraine arises, its regional spread and affirmation begins, the organizational structure becomes clearer and the ideology becomes radicalized. All these processes were gradually inherent in the emergence and activity of the NRU structures in the Kyiv region. A feature of the formation and activity of the regional center of the NRU in the Kyiv region was that since the region was geographically located in close proximity to the capital, the delimitation of the functions of central and regional structures occurred more slowly than in other parts of Ukraine.

Key words: *glasnost, democratization, informal organizations, People's Movement of Ukraine, Kyiv regional organization, coordination council, socio-political processes, rally, structure, program, agitation.*